

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ізарський О. «Висмики» з щоденників. 1940–1980-ті роки. Полтава : Динамік, 2006. 392 с.
2. Ізарський О. Зустрічі й Листи. Спогади. Рецензії / уряд. Оксана Руднянин, Євген Баран. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2021. 328 с.
3. Ізарський О. Рільке на Україні. Філадельфія : Київ, 1952. 56 с.
4. Ізарський О. Список осіб. Зустрічі й листи [матеріали до збірки]. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*. Ф. 225. 1 арк.
5. Костюк Г. Володимир Варламович Міяковський. *Нові дні*. Торонто, червень, 1972. Ч. 269. С. 22.
6. Нитченко Д. Олекса Ізарський. *Листи письменників*. Зб. 5. Мельборн; Ніжин, 2001. С. 12–107.
7. Орест Михайло З записів у нотатнику. *Україна і світ*. Ганновер, 1952. № 6–7. С. 18.

УДК 821.133.1-3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.32>

**ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ПРОЯВ ТЯГЛОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ**

**INTERTEXTUAL CONNECTIONS AS A MANIFESTATION OF THE GRAVITY
OF THE UKRAINIAN LITERARY TRADITION EXTENSION**

Сізова К.Л.,

orcid.org/0000-0002-3269-6343

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри лінгводидактики та журналістики

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Бутко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-8817-3381

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Шабуніна В.В.,

orcid.org/0000-0001-7957-3378

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

У статті розглядаються інтертекстуальні зв'язки між українськими поетичними текстами (народна пісня «Місяць на небі, зіроньки сяють», поезії М. Старицького «Виклик» і Ю. Іздрика «Ніч така місячна») з метою простеження тягlosti української словесної традиції. Зроблена спроба аналізу ідейно-тематичного змісту, образної структури творів і текстових категорій (передусім, зображення природи). З'ясовано, що інтертекстуальність є інтенціональною. У ліричних творах співпадають тематика (кохання), герої (молоді закохані), геотемпоральна прив'язка (місячна, зоряна літня ніч, природний пейзаж). Даниною добі в поезії М. Старицького є додавання віршу соціального забарвлення. Від фольклорного твору поезію відрізняє також значна кількість тропів та інших засобів художньої виразності, що є ознакою романтичного письма. Поезія Ю. Іздрика містить водночас ознаки таких різновидів інтертекстуальності, як ремінісценція та пастиш. Поет репрезентує постмодерністське переосмислення ліричного твору М. Старицького. Твору притаманна інтермедіальність: Ю. Іздрик уводить у текст відсилки на сучасні твори масового мистецтва. Зроблено порівняльний аналіз творів в аспекті колористики, типів образності, віршового розміру та лексичних особливостей. З'ясовано, що всі три аналізовані твори мають схожий віршовий розмір – дактилічний. Для всіх трьох віршів є характерним активне використання демінутивів, тобто лексем у зменшувальній формі. Використання демінутивів пояснюється, передусім, специфікою української мови, у якій демінутиви є поширеними. Аналіз творів наочно продемонстрував транслювання культурних традицій, притаманне українській літературі. Уважне й поважне ставлення до попередників, не відштовхування, а наслідування, нове прочитання були запорукою її збереження в складних історичних обставинах формування й розвитку українського письменства. Виокремлений у процесі аналізу інтертекстуальних зв'язків спільний ідейно-тематичний комплекс є надзвичайно важливим для розуміння національного світосприйняття.

Ключові слова: інтертекстуальність, літературна традиція, усна народна творчість, романтизм, постмодернізм.

The article examines the intertextual connections between Ukrainian poetic texts (the folk song "The Moon in the Sky, the Stars Shine", the poems of M. Starytskyi "The Call" and Yu. Izdryk "A Night is so moonlit") with the aim of tracing the continuity of the Ukrainian verbal tradition. An attempt was made to analyze the ideological and thematic content, the figurative structure of the works and textual categories (primarily, images of nature). It was found that intertextuality is intentional. In lyrical works, the theme (love), heroes (young lovers), geotemporal reference (moonlit, starry summer night, natural landscape) coincide. A tribute to the era in the poetry of M. Starytskyi is the addition of a poem with a social color. A significant number of tropes and other means of artistic expression also distinguish poetry from a folklore work, which is a sign of romantic writing. Yu. Izdryk's poetry simultaneously contains signs of such types of intertextuality as reminiscence and pastiche. The poet represents a postmodern reinterpretation of M. Starytskyi's lyrical work. The work is characterized by intermediality: Yu. Izdryk introduces into the text references to modern works of mass art. A comparative analysis of the works was made in the aspect of coloristic, types of imagery, verse size and lexical features. It was found that all three analyzed works have a similar verse size – dactylic. All three poems are characterized by the active use of diminutives, that is, lexemes in diminutive form. The use of diminutives is explained, first of all, by the specifics of the Ukrainian language, in which diminutives are common. The analysis of the works clearly demonstrated the transmission of cultural traditions inherent in Ukrainian literature. Careful and respectful attitude to predecessors, not repulsion, but imitation, a new reading were the key to its preservation in the difficult historical circumstances of the formation and development of Ukrainian literature. The common ideological and thematic complex identified in the process of analyzing intertextual connections is extremely important for understanding the national worldview.

Key words: intertextuality, literary tradition, folklore, romanticism, postmodernism.

Постановка проблеми. Важливими типологічними ознаками української літературної традиції є її національна мовно-культурна вкоріненість і тяглість, тобто міцні зв'язки з попередніми феноменами, зокрема, з усною народною творчістю. Тому дослідження інтертекстуальних зв'язків, змістових і формальних перегукувань між художніми творами різних часів дозволяє простежити генетичні й контактні зв'язки, виявити алюзії й ремінісценції, з'ясувати наслідування й переосмислення, дослідити розвиток українського мистецтва слова. Встановлення паралелей між творами різних авторів, пошук подібностей і розбіжностей є актуальним завданням сучасного літературознавства, що й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівняльне літературознавство, у тому числі й дослідження явища інтертекстуальності, є розвиненою галуззю української філологічної науки, що підкреслює В. Будний [1]. Наукові підходи до інтертекстуальності в сучасному літературознавстві є багатоаспектними: вона досліджується у лінгвокогнітивному вимірі (У. Тацакович [2]), як складова аналізу літературного твору (І. Гринчишина, Т. Марченко [3], М. Ступницька та О. Ленська [4]), як джерело складних перекладацьких завдань у процесі перекладу (Б. Приходько [5]). Учених цікавлять прояви інтертекстуальності в текстах різних типів (О. Тележкіна [6], М. Прокопець [7]), дидактичний потенціал інтертекстуального аналізу (С. Сафарян [8]). Особливе значення в аспекті цього дослідження мають ґрунтовні студії інтертекстуальності українського дискурсу з позицій лінгвокультурології [9; 10]. На думку І. Гринчишиної та Т. Марченко, «розгляд текстів у контексті інтертекстуальності сприяє об'єктивному опануванню текстом, дає можли-

вість зрозуміти і літературний процес, і складне взаємне переплетіння на різних рівнях (жанрів, лексики, синтаксису, афоризмів, рим, тих одиниць, які називаємо константами авторського стилю та які не є прерогативою якогось одного митця)» [3, с. 35].

Постановка завдання. Стаття покликана виявити інтертекстуальні зв'язки між українськими поетичними текстами (народна пісня «Місяць на небі, зіроньки сяють», поезії М. Старицького «Виклик» і Ю. Іздрика «Ніч така місячна») з метою простеження тяглість української словесної традиції.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з аналізу ідейно-тематичного змісту, образної структури творів і текстових категорій (передусім, зображення природи).

Популярна українська народна пісня «Місяць на небі, зіроньки сяють» належить до родинно-побутового фольклору. Твір розповідає про кохання, його героями є молода дівчина, яка співає пісню, та закоханий козак. Сюжет розгортається на тлі космічного пейзажу: літня ніч, зоряне небо з місяцем. Ідеєю твору є непереможна сила кохання, а сам він пов'язаний з давніми міфологічними уявленнями, передусім, з культом родючості.

Поезія М. Старицького «Виклик» (яка, у свою чергу, теж з часом стане народною піснею) містить явне посилання на твір «Місяць на небі, зіроньки сяють». На наш погляд, це інтенціональна інтертекстуальність. М. Старицький свідомо звернувся до народної пісенної творчості, натхненний вічною ідеєю, концептуальним осмисленням Всесвіту як гармонії, що рухається завдяки любові. У ліричних творах співпадають тематика (кохання), герої (молоді закохані), геотемпоральна прив'язка (місячна, зоряна літня ніч, природний пейзаж).

Даниною добі в поезії М. Старицького є додавання віршу соціального забарвлення: героїня «працею зморена», вони з коханим «окривджені долею клятою» [11]. Поет акцентує належність героїв до селянства. Це може бути пояснене тим, що у творчості М. Старицького синтезуються реалістичний та романтичний методи, однак із перевагуванням останнього. Також М. Старицький уводить до твору мотив моральної незахищеності закоханої пари від людського осуду: «сплять вороги твої, змуджені працею / Нас не сполоха їх сміх» [11]. Дівчина й козак народної пісні як символи жіночого й чоловічого перетворюються в поезії «Виклик» на селян конкретної історичної доби, які відчують на собі тиск соціуму.

Від фольклорного твору поезію відрізняє також значна кількість тропів та інших засобів художньої виразності, що є ознакою романтичного письма. «Виклик» містить численні епітети: *гай чарівний, струнка осичина, небо незміряне, перлиста роса, доля клята*; порівняння: *ніби променем всипаний, мов жар*; метафори: *туман стелеться срібною хвилею*; персоніфікації: *гай чи загадався, чи спить, нічка покляла всіх, соном окутала*.

Іноді епітети знаходяться в постпозиції (*гай чарівний, небо незміряне*), що зумовлено стилізацією народнопоетичного мовлення, якому притаманне саме постпозиційна закріпленість атрибутів. Для порівняння: у пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють» усі прикметники у постпозиції: *пісня мила, люба, очі дівочі, темні, ясні*.

Однак за усіх розбіжностей ключові моменти народної пісні в поезії М. Старицького зберігаються. Твори об'єднують ідея (кохання, яке возводиться в абсолют), образи (він і вона), космічний пейзаж («*Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна*» [11]).

Поезія Ю. Іздрика вже заголовком «Ніч така місячна» відсилає до твору М. Старицького. Цитата є повторюваною, вона виконує роль анафори – з неї починається кожний з трьох чотиривіршів, що складає твір Ю. Іздрика, а в останньому вона подається в розширеному вигляді, разом з фразеологізмом «видно хоч голки збирай»:

*ніч така місячна – виють тинейджерки
плачуть коти божеволіють пси
ниє душа десь в куточку за ребрами
від передозу краси
ніч така місячна зоряна ясна
око п'їтьми просто в вікна глядить
око п'їтьми невимовно прекрасне
в барвах свинцю і слюди
ніч така місячна зоряна ясна
видно хоч голки збирай*

*зоряні війни здаються невчасними
вчасним здається рай* [12]

Твір містить водночас ознаки таких різновидів інтертекстуальності, як ремінісценція та пастиш (стилізація, яка ставиться до оригінального твору з пошаною). Поет репрезентує постмодерністське переосмислення ліричного твору М. Старицького, що став класикою української літератури. Так, це трохи іронічне переосмислення: закохані перетворюються на тинейджерів, їхні пісні – на завивання («*виють тинейджерки*»), які зумовлені фізіологією (адже виють не лише тинейджерки – так саме «*плачуть коти божеволіють пси*»). Ліричний герой Ю. Іздрика відсторонюється від героїв, які були центральними посталями в народній пісні та поезії М. Старицького, він дещо з посмішкою спостерігає за тим, як молодь втілює ідею вічного відтворення.

Час і літературний напрям диктує свої мовностильові ознаки: використання молодіжного сленгу (*передоз*), відмову від пунктуації, своєрідну образність. Твору притаманна інтермедіальність: Ю. Іздрик уводить у текст відсилки на сучасні твори масового мистецтва (*око п'їтьми* – алюзія на книгу й фільм «Володар перснів», *зоряні війни* – на однойменну кінострічку).

Важливо також звернути увагу на колористику творів. У народній пісні лише два кольоративи (*темні* та *ясні* стосовно кольору очей героїні). Натомість «Виклику» М. Старицького притаманна мальовнича романтична колористика: *срібна хвиля, перлиста роса*. Слід зауважити, що поет вживає прикметники із вторинним значенням кольору, які є джерелом додаткової образності, адже мають предметне значення. Схожі за колірною гамою та семантичним типом кольоративи використовує й Ю. Іздрик: *в барвах свинцю і слюди*. Поет свідомо знижує романтичний пафос М. Старицького, замінюючи срібло і перли свинцем і слюдою. Кожен з цих кольоративів зумовлений логікою побудови художньої образності: завдяки ним поетичний текст набуває додаткових асоціацій та художньої виразності.

Певні розходження спостерігаються в типах образності аналізованих поезій. Ідеться про типи сприйняття. Народна пісня, крім зорових, використовує слухові (спів дівчини). Візуальні та аудіальні мають однакову вагу. У поезії М. Старицького переважають візуальні, однак є аудіальні (*тиха розмова, ані шелесне, сміх*), а також ще й дотикові (*вмочиши в холодну росу, змерзнеш, жар*), які несуть значне семантичне навантаження. Такий саме комплекс використовує Ю. Іздрик: візуальні образи, аудіальні (*виють*

тинейджерів, плачуть коти божеволіють пси) і тактильні (ниє душа десь в куточку за ребрами).

Незважаючи на виявлені розбіжності, зумовлені об'єктивними обставинами, вірш зберігає ключові концепти й головну ідею, яка червоною ниткою тягнеться від народної пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють» крізь поезію М. Старицького до твору нашого сучасника Ю. Іздрика. Більш того, поет здійснює своєрідне розшифрування цієї ідеї, її розтлумачення: порівняно з невимовно прекрасними космосом і природою в усіх її проявах – від рослин і тварин до людини – усе інше є дріб'язковим і неважливим («зоряні війни здаються невчасними / вчасним здається рай» [12]). Образ раю перегукується з повторюваними згадуваннями Богу у «Виклику» М. Старицького: «Ніч яка, Господи!», «Небо незміряне всипано зорями – Що то за Божя краса!» [11]. Зоряне небо і людське кохання є основою української світобудови.

Аналізовані твори єднає не лише концептуальна сфера, сюжет і опис природи. Варто зазначити, що всі три ліричні твори мають схожий віршовий розмір – дактилічний. У народній пісні використано дольник (іноді пропускаються ненаголошені склади) на основі чотиристопного дактилю. У поезії М. Старицького – чергування чотиристопного та тристопного дактилю. Вірш Ю. Іздрика написано чотиристопним дактилем, з одним (останнім) рядком, що є дольником. До речі, вживання дольника в цьому випадку спрямоване на акцентування, підкреслення у фіналі головної ідеї поетичного твору.

Окрім спільної ідеї, розглянуті ліричні твори мають низку ознак, які є аргументом на користь не лише інтенціональної інтертекстуальності, а спільних для української національно-культурної та літературної традиції особливостей. Так, для всіх трьох віршів є характерним активне вико-

ристання демінутивів, лексем у зменшувальній формі. У народній пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють»: *зіроньки, серденько, нічка*. У «Виклику» М. Старицького: *хвилиночка, рибонька, ніженьки, хатинька, лебедонька, серденько, нічка*. У творі Ю. Іздрика: *куточок*. Тобто навіть постмодерністські іронія й скепсис не змогли подолати тяжіння до пестливості.

Використання демінутивів пояснюється, передусім, специфікою української мови, у якій демінутиви є поширеними. В. Самойленко зауважує, що «особливою рисою української мови є її схильність до утворення мейоративних, зокрема демінутивних конструкцій» [13, с. 105]. Н. Руда, досліджуючи категорію демінутивності, зазначає, що українська мова в силу своєї флективності «характеризується утворенням значеннєвих відтінків переважно засобом суфіксації» [14, с. 41].

Висновки. Отже, аналіз творів наочно продемонстрував транслювання культурних традицій, притаманне українській літературі. Уважне й поважне ставлення до попередників, не відштовхування, а наслідування, нове прочитання були запорукою її збереження в складних історичних обставинах формування й розвитку українського письменства.

Виокремлений у процесі аналізу інтертекстуальних зв'язків спільний ідейно-тематичний комплекс є надзвичайно важливим для розуміння національного світосприйняття. Космос, зоряне літне небо й кохання є одним з ключових сюжетів української лірики – від народної пісні до постмодерну. Періодичне звертання до цього сюжету є не випадковим, з фольклорних джерел черпав натхнення М. Старицький, а його шедевр процитував Ю. Іздрик. Вважаємо, що його інтерпретація не є останньою, і українські митці створять ще не одну варіацію на тему зоряної ночі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Будний В. Типологія літературно-критичної інтерпретації: проблематизація понять і підходів. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2004. Випуск 33. Теорія літератури та порівняльного літературознавства. Част. I Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. С. 153–159.
2. Тацакович У. Т. Інтертекстуальність у лінгвокогнітивному вимірі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2018. № 35. Т. 1. С. 94–97.
3. Гринишина І. І., Марченко Т. М. Інтертекстуальність та її роль в аналізі літературного твору. *Філологічні науки*. Літературознавство. 2012. № 12. С. 31–35.
4. Ступницька М. М., Ленська О. О. На шляху до інтертекстуальності. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 10. Том 2. С. 23–27.
5. Приходько Б. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2017. № 1 (13). С. 262–266.
6. Тележкіна О. О. Інтертекстуальність як ознака сучасної української поезії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Острог, 2014. Вип. 44. С. 310–314.

7. Прокопець М. І. Інтертекстуальність та алюзія: особливості прояву та виявлення (на матеріалі англomовного комерційного рекламного дискурсу). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. Вип. 6. С. 183–186.

8. Сафарян С.І. Інтертекстуальний аналіз художнього твору як шлях формування інтерпретаційної компетентності учнів на уроках літератури. *Кременецькі компаративні студії: науковий часопис* / ред.: Д. Чик, О. Пасічник. 2019. Вип. ІХ. С. 102–114.

9. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект: монографія. Суми: Видавництво Сумського державного університету, 2008. 208 с.

10. Інтертекстуальність українського дискурсу та способи її маркування. *Лінгвокультурологічний та лінгвоєкологічний підхід до вивчення одиниць мови і мовлення*: Монографія / А. Архангельська, Т. Архангельська, О. Левченко, І. Мілева, С. Руденко, О. Тищенко, Т. Шутковскі. Оломоуць-Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 284 с.

11. Старицький М. Виклик («Ніч яка, Господи, місячна...»). *УкрЛіб. Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=314> (дата звернення 22.12.2022)

12. Іздрик Ю. Ніч така місячна. *УкрЛіб. Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14926> (дата звернення 22.12.2022)

13. Самойленко В. В. Специфіка використання демінутивів у сучасних творах для дітей. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Том 1. С. 104–107.

14. Руда Н. Категорія демінутивності в українській мові (формально-семантичний аспект). *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2013. № 24. С. 41–44.

УДК 821.161.2.09-311.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.33>

МІЛІТАРНА ПРОБЛЕМАТИКА У ХУДОЖНЬОМУ ПОЛОТНІ М. МАТІОС «ЧЕРЕВИЧКИ БОЖОЇ МАТЕРІ»

MILITARY ISSUES IN THE BOOK OF M. MATIOS «THE SHOES OF THE MOTHER OF GOD»

Солодка Л.О.,

orcid.org/0000-0001-9153-8495

аспірантка кафедри української літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

У статті репрезентовано мілітарне тло у повісті М. Матіос «Черевички Божої Матері». Розкрито антигуманну сутність війни на прикладі руйнівного впливу на людські долі. Через морально-етичну оптику розглядається художній образ дітей війни, а також антилюдські дії загарбників. Відтак через оптику Іванки Борсук письменниця зображує жахливий розстріл євреїв з їхнього села, показує деструктивні дії, як з боку червоних комісарів, так і з боку фашистських загарбників. Через сприйняття дитини авторка проводить паралелі між червоними комуністами і фашистами, демонструє непрості взаємини межі селянами. Детельно висвітлено колаборанство, зраду, запродавство односельчан задля власної вигоди.

У статті розкрито воєнну парадигму, зокрема на прикладі червоних комуністів та фашистських загарбників. Яскраво висвітлено пасіонарні образи у боротьбі за самостійність України від окупаційних рухів, ретроспективно згадується відлуння Першої світової війни, її наслідки для нащадків. Через вчинки героїв розкрито онтологічну та аксіологічну парадигму їхніх долі. Змодельовано психологічний портрет Іванки Борсук як дитини війни, божого дитяти, поборницю за справедливість. На фоні антилюдської дійсності продемонстровано мотиви щирої дружби, самопожертви, християнства, пасіонарності, волелюбності, віри, правди і надії. Світ символів живить повість загадковістю, культурною і релігійною традицією, народознавством тощо.

Повість пронизана гуманістичною думкою про збереження життя, наповнена молитвою, біблійними асоціаціями, життєвою правдою та філософськими наративами. Минуле, теперішнє і майбутнє цілісно сплітається в єдиний життєвий ланцюг, де люди намагаються осягнути незбагненність буття.

Окреслено антагоністичні віяння добра і зла, віри і безбожності тощо. Повість має виразно окреслену гуманістичну спрямованість, чим зумовлена його актуальність у воєнний час.

Ключові слова: війна, голокост, депортація, мілітаризм, екзистенціалізм, морально-етична проблематика, воєнна проза, образ дитини війни.